

TERKEN HATUN

TERKEN HATUN

(ö. 487/1094)

**Selçuklu Sultanı
Melikşah'ın hanımı.**

Adı bilinmemektedir; Terken unvanıdır. Muhtemelen Melikşah'ın "Celâlüddeve ve'd-din" lakabına nisbetle Celâliye Hatun diye de anılır. Babasıyla ilgili farklı rivayetler vardır. İbnü'l-Esîr bir yerde onun Karahanlı Hükümdarı Şemsülmülk Nasr Han'ın amcası İsâ Han'ın (*el-Kâmil*, IX, 301), başka bir yerde Tamgaç Han'ın (*a.g.e.*, X, 240) kızı olarak tanıtır; diğer bir yerde de Ahmed Han b. Hızır b. İbrâhim'in Terken Hatun'un kardeşinin oğlu olduğunu söyler (*a.g.e.*, X, 171). Hızır Han, Şemsülmülk'ün kardeşi olduğuna göre son iki kayıt diğer kaynaklarca da teyit edildiğinden Terken Hatun'un Batı Karahanlılar'ın kurucusu ve ilk hükümdarı İbrâhim Tamgaç Han'ın kızı olduğu anlaşılmaktadır (Râvendî, I, 130; *Ahbârü'd-devleti's-Selcûkiyye*, s. 51-52). Terken Hatun ile Melikşah'ın evlenme tarihi de tartışmalıdır. Melikşah'ın Terken Hatun'dan doğan oğlu Ahmed 481'de (1088) on bir yaşında iken öldüğüne göre 470'ten (1077-78) önceki bir tarihte evlenmeleri gerekir. İbnü'l-Esîr bu evliliğin 456 (1064) yılında gerçekleştiğini kaydeder (*el-Kâmil*, X, 41). Sibî İbnü'l-Cevzî ise Alparslan'ın, oğlu Melikşah'ı 460'ta (1068) Celâliye Hatun ile evlendirdiğini söyler. Müstevfî'nin (*Târîh-i Güzide*, s. 435) Melikşah'ın evlilik tarihi diye verdiği 471 (1078-79) yılı yanlıştır. Terken Hatun'un Melikşah'tan Dâvud, Ahmed, Mâh-Melek Hatun ve Mahmud adlı dört çocuğu olmuştur.

Devrin kaynaklarında Terken Hatun'a dair ilk bilgiler kızı Mâh-Melek Hatun'a Halife Muktedî-Biemrillâh'ın tâlip olmasıyla ilgilidir. Buna göre halifenin veziri bu talebi bildirmek üzere İsfahan'a geldiğinde Sultan Melikşah onu Terken Hatun'a göndermiş, Terken Hatun kendisine kızını Karahanlı ve Gazne sultanlarının da istediğini, 400.000 dinar başlık vermesi halinde halifeyi tercih edeceğini söylemiş, halife ile bu tür pazarlığın yakışık almadığının hatırlatılması üzerine 50.000 dinar süt hakkı, 100.000 dinar mehir ödemesi, ayrıca halifenin başka bir eşi ve câriyesi olmaması kaydıyla kızını vermeye rıza göstermiştir. Düğün 480 (1087) yılında yapılmış, düğünün ertesi günü bir ziyafet veren Halife Muktedî-Biemrillâh, Terken Hatun ile yanındaki kadınlara hil'atler göndermiştir.

Terken Hatun siyasî olaylarda aktif rol almıştır. Onun küçük oğlu Mahmud'u, Nizâmülmülk'ün ise Sultan Melikşah'ın büyük oğlu Berkjaruk'u veliaht tayin ettirmek istemesi çatışmayı kaçınılmaz hale getirdi. Terken Hatun sultan nezdinde açıkça Nizâmülmülk aleyhtarlığı yapıyor, onun yerine kendi veziri Tâcümülk'ü getirtmek istiyordu. Neticede Melikşah ile Nizâmülmülk'ün arası açıldı. Melikşah Bağdat'a giderken Nizâmülmülk'ün bir Bâtını fedaisi tarafından öldürülmesi Terken Hatun'u hedefine biraz daha yaklaştırdı. Melikşah ile Terken Hatun'un İsfahan'da bir hilâfet sarayı inşa ederek Mâh-Melek Hatun'dan olan torunları Câfer'i orada halife ilân etmeyi planladıkları ve Terken Hatun'un Câfer'e babası Muktedî-Biemrillâh hayatta olmasına rağmen "emîrül-mü'minin" diye hitap etmekten çekinmediği kaydedilmektedir. Urfalı Mateos dışında kaynaklarda açık bir itham bulunmamasına rağmen bazı araştırmacılar Sultan Melikşah'ın yediği av etinden zehirlenip şaibeli bir şekilde ölmesinden Terken Hatun'u da sorumlu tutmaktadır. Beş yaşındaki oğlu Mahmud'u veliaht yapmak ve daha sonra tahta çıkarmak için giriştiği mücadele bu suçlamanın başlıca sebebi olmalıdır.

Yönetimde kontrolü kaybetmemek için Sultan Melikşah'ın ölümünü gizleyen Terken Hatun, Halife Muktedî'den oğlu Mahmud adına hutbe okutmasını istedi. Gazâlî'nin çocuğun yaşının küçüklüğünden dolayı sultan olamayacağına dair fetvasına ve halifenin itirazına rağmen bazı şartlarla Mahmud adına hutbe okutmaya baskıydı (22 Şevval 485 / 25 Kasım 1092). Berkjaruk'u yakalatmak için kocasının yüzüğünü verdiği Kürboğa'yı İsfahan'a gönderdikten sonra kendisi oğlu Mahmud ile birlikte Bağdat'tan ayrıldı. İsfahan'ı teslim alarak Nizâmülmülk'ün adamlarınca Rey'e götürülen Berkjaruk üzerine bir ordu gönderdi. Bu ordu Burücird savaşında yenilgiye uğrayınca (16 Zilhicce 485 / 17 Ocak 1093) Berkjaruk İsfahan'ı kuşattı. Terken Hatun ona babasının mirasından 500.000 dinar verip İsfahan ve Fars dışındaki yerlerde saltanatını kabul etmek zorunda kaldı. Mücadeleden yılmayan Terken Hatun, Berkjaruk'un dayısı ve Azerbaycan Meliki İsmâil b. Alp Sungur Yâkûfî'ye evlenme teklif etti ve saltanatı ortaklık önerdi; ordusunu teçhiz için ona her türlü yardımda bulundu. Ancak İsmâil, Kerec yakınlarında Berkjaruk'a karşı gir-

diği savaşı kaybederek (486 yılı başları / Şubat 1093) İsfahan'a sığındı. Terken Hatun burada onu çok iyi karşıladı; Mahmud ile birlikte adına hutbe okunup para bastırıldı. Kumandanlar İsmâil'in Terken Hatun ile evlenmesine karşı çıktığından evlilik gerçekleşmedi. Ertesi yıl Emîr Üner idaresinde gönderdiği ordunun yenilgiye uğraması da (Cemâziyelâhir 487 / Haziran-Temmuz 1094) Terken Hatun'u yıldırmadı. Tahtı ele geçirmek için harekete geçen kayınbiraderi Tâcüddevle Tutuş ile gücünü birleştirmek üzere İsfahan'dan hareket etti; fakat yolda hastalanarak geri döndü. Bir süre sonra İsfahan'da öldü (Ramazan 487 / Eylül-Ekim 1094). Bağdat'ta Hanefiler için Terken Hatun Medresesi yapıldığı gibi İsfahan Cuma Camii avlusunun kuzey tarafında yer alan, teknik ve estetik özellikleri bakımından kusursuz sayılan kubbeli bölüm de Terken Hatun adına 1088'de inşa edilmiştir. Türk tarihinde hatunlar İslâm öncesi dönemden beri güçlü konumdaydı. Selçuklular zamanında bu gelenek güçlenerek devam etmiştir. Terken Hatun, siyasî olaylar içinde yer alan birçok erkek hânedan mensubunun ve onlar adına sayısız entrikalar çeviren devlet adamlarının mâruz kalmadığı ağır ithamlara muhatap olmuş önemli bir simadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Râvendî, *Râhatü's-sudûr* (Ateş), I, 130-132, 136-139; *Ahbârü'd-devleti's-Selcûkiyye* (Lugal), s. 51-52; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, 301; X, 41, 160-162, 169, 171, 211, 214-216, 220, 224, 239, 240, 247, 287, 314; Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra* (Burslan), s. 64, 72-73, 83-84; İbnü'l-Adîm, *Buğyetü'l-taleb*, s. 87; Ebü'l-Ferec, *Târîh*, I, 326, 334, 335; Reşidüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, *Câmi'u't-tevârih* (nşr. Ahmed Ateş), Ankara 1960, II/5, s. 49-50, 53-54, 56, 57, 58; Müstevfî, *Târîh-i Güzide* (Nevâî), s. 435, 437-438, 440-441; *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)* (nşr. ve trc. H. D. Andreasyan), Ankara 1987, s. 178; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuknâme* (haz. Erdoğan Merçil), İstanbul 1977, II, 30-32; İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953, s. 89-91, 190; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1969, s. 156-164, 209-210, 216-217, 219-220, 223, 227-228; Coşkun Alp tekin, "Selçuklular", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1988, VII, 141-147; Faruk Sümer, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*, İstanbul 1999, I-II, bk. İndeks; Abdülkerim Özyayın, *Sultan Berkjaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)*, İstanbul 2001, s. 6-24; C. E. Bosworth, "Terken Khâtûn", *EI²* (İng.), X, 419; Abdüsselam Uluçam, "Irak", *DİA*, XIX, 113; Yaşar Çoruhlu, "İsfahan Cuma Camii", *a.e.*, XXII, 505; Selçuk Mülâyim, "Kubbe", *a.e.*, XXVI, 302.

